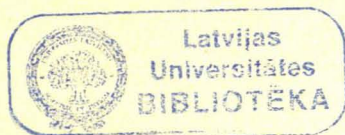

Pāvila Rozītes noveļu tehnika.

Stud.phil.balt.

Milda V i t r u n g a

matr.13859.

P l ā n s.

Ievads.

Kompozīcija:

- a/ sākuma,
- b/ vidusdaļas,
- c/ beigu.

Motivācija.

Personu raksturojums:

- a/ tiešais,
- b/ netiešais.

Labu daļu savu noveļu Rozīte nosaucis par stāstiem, jo bieži vien stāsta un noveles starpā robežu novilkta grūti. Tuvāk apskatot, tie vairāk gan atbilst noveles prasībām. Šie darbi netēlo visu varoņa dzīvi, kā to dara stāsts, bet tikai zināmu dzīves posmu, kādu svarīgu momentu, kādu atsevišķu gadījumu no cilvēku dzīves. Tie ir koncentrētāki par stāstu. Dažus no tiem drīzāk varētu nosaukt gan par pastāstu - īsuma, graciozās izteiksmes, sablīvētā satura, asprātīgā atrisinājuma dēļ.

"Stāsts risina vairāk ārējos notikumus, novele iekšējos. Stāsts tēlo parasto, vispārīgo, tipisko, novele neparasto, sevišķo, individuālo. Stāstam vaļīgāka, novelei stingrāka kompozīcija. Stāstā sastop plašus prātojumus, līriskas noskaņas, dabas aprakstus. Novelē parasti visa tā trūkst. Stāsts ir episks, novele drāmatiska", saka doc.K.Kārklīņš.

Izšķir romāņu, germāņu un slavu noveli. Germāņu novele ir tragiska. Romāņu novelei tragiskā noskaņojuma trūkst, tikai retumis tā beidzas ar katastrofu. Slavu novele ir skumji līriskā.

Rozītes novele tuvāk stāv romāņu novelei un it īpaši noveles tēva Bokačio darbiem. It sevišķi tas

sakāms par Rozītes komiskajām novelēm, kas formas un stila ziņā pilnīgi atbilst Bokačio novelēm, piem. Veste, Veca vaina u.c.

Citādi tas ir jau ar psihopatalogiskām un psihologiskām novelēm. Tanīs Rozīte komplicētāks, formas ziņā sasniedzis jau zināmu tehnisku pilnību.

Vienādība ar Bokačio arī šajās novelēs saskatāma pieejā apskatāmai temai. Kā viens, tā otrs iesāk savu noveļu lielāko vairumu ar vispārīgu pārspriedumu par zināmu lietu vai notikumu, kam seko tēlojums kā pierādījums sākumā teiktajam.

Piemēra dēļ citēšu Rozītes noveles "Dzīvība" un Bokačio I dienas 9.noveles sākumu.

Rozītes "Dzīvība" iesākas šādi: "Dažreiz viens pats neapdomīgs vārds atnes tādu postu, kuŗam tu nevari visu mūžu izsekot. Viņš atgrūž no tevis mīļus cilvēkus, un nereti tu tos neatgūsti vairs nekad. Bet citreiz kāds pavisma nenozīmīgs vārds, nevērīgi izrunāts, atver tev otra cilvēka sirdi un atļauj ieskatīties tās visdziļākos noslēpumos. Jā, vārdi ļoti bieži ir liktenīgi, pašam izrunātājam to nemaz nezinot". /"Mezgli"/.

Tam seko notikuma atstāstījums, ka nenozīmīgi

izteiktie vārdi "... itkā jūs smietos par diviem," ir tie, kas dod novelei kāpinājumu, rada Maksī nemieru, modina atmiņas par to, ka glābjoties no nāves, tas nošauj savu draugu. Dvēseles pārdzīvojumu, sirdsapziņas vajāts, Maksis izstāsta savu noslēpumu.

Bokačio novele sākas šādiem vārdiem:

"Bieži gadās, ka nievāšana, nicināšana un dažne- dažāda veida sodi neiedarbojas uz cilvēku tā, kā dažreiz viens vienīgs vārds, viens vienīgs teiciens un pie tam vēl pavisam najauši, bez iepriekšēja nodoma teikts".

Seko atrisinājums. Kāda dāma, meklēdama gandarī- jumu apvainojumā, nonāk līdz pašam karālim. Bet tas uz apvainojumiem nereagē. Dāma lūdz karāli pamācīt arī viņu, kā vienaldzīgi izturēties pret apvainojumu, kā viņš to darot. Tas karāli tā uzbudina, ka viņš itkā no miega at- mostas. Stingri nosoda nevien dāmas apvainotāju, bet sāk reagēt arī uz citiem apvainojumiem un sodīt visus, kas varētu aizkart tā godu un kroni.

Dažreiz no vispārīga pārsapņemas Rozīte pāriet pie atsevišķa notikuma, t.i. izlietā dedukcijas pajēmienu, piem. novelē "Veste".

"Katram apgērba gabalam pasaulē un cilvēka dzīvē

ir savs noteikts uzdevums. Zābakus vīrieši valkā ceļa akmeņu aizspārdīšanai, bet sievietes - kā pārbaudītu līdzekli pret pārāk biežu klupšanu vai kājas slīdēšanu. Cimdi noder roku mantkārības apslēpšanai, jo arī kaķim ir vilna, kur plēsīgos nagus ievilkst. Cepure aizmasko galvas tukšību, lai tā visiem vējiem neatbalsotu kā stabule u.t.t.

Bet veste? Jā, kam der veste? Nekā tā neapslēpj un arī nekā neatklāj, jo tai vietā, kur tā apžņaugta, nav nekā slēpjama tāpat kā nav arī nekā rādāma. Tomēr vesti valkā katrs pieaudzis vīrietis un jauneklīgi jūtas ikviens, kam viņas nav, kauču tam arī būtu sarma matos. Šo neizprotamo vīrietības simbolu ... ikviens valkā tikai vienu. Baltu, raibu vai melnu, bet aizvien tikai vienu".

Tā tad pēc vispārīga pārsapņēduma par dažādiem apgērba gabaliem un to nozīmi rakstnieks nonāk pie vestes, kas tad arī ir sagatavotājs motīvs turpmākajam notikumam.

Trešais pajēmiens, kā Rozīte iesāk noveles, ir tas, ko visvairāk sastop krājumā "Krāces". Bez sevišķa ievada viņš tūliņ sāk stāstīt par tēlojamo varoni, apkārtni, dzīves apstākļiem u.t.t.

Tā iesāk arī Bokačio, tikai ar to starpību, ka

Bokačio novele sākumā nedaudz vārdos dod atskatu uz iepriekšējo noveli un tad pasaka, par ko stāstīs vai arī kur tas noticis. Piemēra dēļ citēšu Rozītes noveles "Kristaps Roga" sākumu un Bokačio IV dienas 5.noveles sākumu.

"Advokāts Kristaps Roga bija cēlies no attālāka Vidzemes stūra, kur viņa senči ielīdušies kādā mežā un sviedriem vaigā plēsuši sev maizi no neauglīgās zemes. Kristapa tēvam bija trīs dēli. Divi no tiem pazuda turku-krievu karā, bet trešais, Kristaps, vecam Rogam bija tikpat kā zudis. Viņš jau kā puika aizklīda uz krieviem un Rogaiņos vairs neatgriezās".

Tā iesāk Rozīte. Bokačio IV dienas 5.novele sākas šādi:

"Mīļās draudzenes, es savā novelē nerunāšu par augstas kārtas cilvēkiem, par kādiem mums stāstīja Elīza, bet esmu pārliecināts, ka arī mans stāsts radīs jūsos līdzjūtību. Iedomājos par šo stāstu tādēļ, ka tika minēts Mesinas vārds, kur arī notika tas, par ko gribu stāstīt.

Mesinā dzīvoja trīs brāļi, tirgotāji. Pēc tēva nāves tie kļuva ļoti bagāti. Viņiem bija arī viena māsa, vārdā Lizabete, ļoti skaista un labi audzināta. Nezināmu

iemeslu dēļ tā nebija vēl precējusies u.t.t."

Tagad apskatīsim Rozītes noveļu nobeigumus, kur viņam liela dažādība. Nav te noteiktas formas, kā tas bija noveles sākumā. Biežāki izlietājis gredzena kompozīcijas pajēmienu, kurā beigas sakrīt ar sākumu, attīet atpakaļ uz sākumā minēto motīvu, tā panākot lielāku darba vienību.

Tāds pajēmiens ir "Vestē", kuŗas sākumu jau citēju. Nobeidzas tā šādiem vārdiem:

"Visu to nakti Valsts tabakas monopola direktors Juris Ieva murgoja par vesti".

Tāpat tas ir novelē "Slogs", kas iesākas un nobeidzas ar pērkona negaisu u.c.

Dažreiz atrisinājums, noveles nobeigums nāk pavisam negaidīts. Piem. "Miglas svilpēs" gaidām Krastiņa kundzes satikšanos ar Braslu, bet svilpes, kas brīdina kugus no nelaimes, ir arī neapzinīgs brīdinājums Krastiņa kundzei. Satikšanās nenotiek. Brasla kuģi ievada ostā.

Šādus nobeigumus sastopam arī Bokačio novelēs, piem. I dienas 2.novelē negaidīts atrisinājums.

Džanotto grib, lai viņa jūdu ticības draugs Abrams piejemtū katoļu ticību. Abrams nav tik viegli pie-

runājams, jo par svētāko un pareizāko tur jūdu ticību. Bet kad Džanotto tik neatlaidīgi pierunā, Abrams ir ar mieru. Tikai priekš tam viņš vēl grib doties uz Romu, lai pats savām acīm skatītu Dieva vietnieku zemes virsū, redzētu un pārlicinātos par viņa un kardinālu dzīvi un darbiem. "Un ja tas mani pārlicinās, ka tava ticība labāka par manu, tad arī krustīšos".

To dzirdot, Džanotto saprata, ka viņa pūles bijušas veltīgas, jo pāvests un turienes garīdznieki dzīvoja visnekrietnāko dzīvi. Abrams aizbrauc. Bet iznākums negaidīts. Iepazinies ar pāvesta un kardinālu dzīvi un darbiem, kas nesakrīt ar vārdiem, Abrams pieņem katoļu ticību.

Noveles tēlojumā Rozītem mazāk līdzības ar Bokačio. Tāpēc to nesalīdzināšu ar Bokačio tēlojumu. Tēlojumā viņam vairāk līdzības ar Mopasanu.

Bez itāļu noveles Rozīte atradies arī franču noveles ietekmē. Piemēra dēļ salīdzināšu Mopasana noveli "Kaps" ar Rozītes noveli "Pēdējā tikšanās".

Mopasans savā novelē stāsta, kā slavens advokāts Kurbtails atrok savas mīļākās kapu. Šī sieviete viņam bijusi vairāk kā visa viņa dzīve." Satiekot viņu pirmo reiz, viņas žesti mani apbūra, viņas balss mani valdzināja,

un viņu uzlūkojot man bija bezgalīga līksme. Man likās, ka pazīstu viņu jau sen, ka esmu viņu jau redzējis. Man likās, ka viņa ir atbilde manas dvēseles ilgu saucienam, tam neskaidram un neklusināmam saucienam, ko mēs raidām pretim cerībai visu mūsu dzīves ceļa gājiena laiku".

Tad viņa nomirst. Iedomājot, ka nekad un nekur vairs nebūs viņas, nekad vairs nerādīsies seja, līdzīga viņas sejai, kaut arī dzims tūkstoši, miljoni, miljardi cilvēku, bet visu nākamo sieviešu vidū vairs nebūs viņas, Kurbtailu pārņem šausmas. Un doma, ka atrotot kapu varētu vēl viņu redzēt, to neatstāj, līdz panāk savu piepildījumu.

"Es atraku zārku un pecēlu dēli. Man sejā iesitās šausmīga smaka, trūdu dvesme. Es tomēr zārku atvēru un ieliku viņā savu iedegto lukturi. Es ieraudzīju viņu: viņas seja bija zila un briesmīgi uzblīzta. No mutes viņai tecēja melns šķidrums. Un tā bija viņa? Šausmas mani satvēra. Bet es izstiepu rokas un saņēmu viņu aiz matiem, lai tuvinātu sev šo briesmīgo seju".

Rozītes novelē "Pēdējā tikšanās" Alma atrok vīra kapu, lai vēl pēdējo reizi skatītu to vaigā, aizspiestu tam acis savām lūpām.

"Es tavu mieru netraucēšu, bet tikai mirkli

un, varbūt, pēdējo reizi gribu būt tev tik tuvu, lai nekādas velēnas mūs nešķiņ. Pēdējo reizi es gribu skatīt tevi vaigu vaigā.... Vēl mirklis ārprātīgas darba steigas un Alma jau sataustīja savu meklēto dārgumu un sirds vai pagura aiz laimes. Bet reizē arī asa trūdu smaka iesitās nāsīs tik spēji, ka Alma drausmi iekliedzās un iekrita bedrē kā bez dzīvības. Vēl rokas viņai krampjaini tvārstīja kaut ko pa izrakņātās bedres dibenu, bet visur tās atrada tikai gļotainus kaulus un satrūdējušas drēbju lupatas. "

Tēlojumā Rozīte zināmā mērā pieslējies impresionisma teknikai, īpaši psihopatoloģiskās novelēs, kurās tēloti irracionālie dvēseles pārdzīvojumi, rādīti apzinīgās un neapzinīgās dzīves ciešie sakari. Darbības šajās novelēs gandrīz nekādas. Galvenais attiecīgas noskaņas radīšana, irracionālo dvēseles pārdzīvojumu tēlošana.

Citēšu doc. K.Kārkliņa domas par impresionismu:

"Impresionisma pamats sajūtu notēlojums. Impresionisms rāda priekšmetu iespaidu uz rakstnieka dvēseli. Rakstnieks spilgti tēlo iespaidus, kurus gūst no ār pasaules priekšmetiem. Impresionisms sagrauj reālisma tēloto lietu stingro noteiktību, bet nenonāk arī pie

romantiķu transcendences atzišanas. Impresioniskā māksla nav dziļa. Tā meklē spilgtas krāsas un mošus toņus. Impresionisti netēlo dziļu jūtu, spēcīgu efektu un stipru kaislību. Viņi nav cīnītāji. Ār pasaules iespaidus pavada klusa dvēseles noskaņa, kas vijas cauri impresionistu darbiem, piešķirdama tiem dvēseliskumu un smalkumu."

Tādas impresioniskā garā tēlotas noveles ir "Slogs", "Pēdējā tikšanās" u.c.

Ir uzskats, ka reālisti un impresionisti visvairāk izceļ saturu, formu itkā novārtā atstājot. Ka tas tā nav, to pierādījuši jau Apsīšu Jēkaba un Blaumaņa darbi. Šiem gribas pievienot arī Rozītes noveles, kas rakstītas impresioniskā garā.

Piemēra dēļ aplūkosim noveli "Slogs". Novele iedalīta sešos nodalījumos, kam cauri vijas baiga dvēseles nojauta, irracionāls pārdzīvojums, kas savu piepildījumu panāk trīs posmos. Pirmais nodalījums aptver ievadu, sniedz noveles pamatnoskaņu, kas vijas cauri visam darbam.

Visu dienu plosās bargs pērkons. Ozolu saimniecei Annai neizsakāmas bailes no pērkona.

"Visu dienu plosījās bargs pērkons. Uguns čūskas kā ļaunas mēles laizīja sazēlušo zemi, kā visu auglību

tai atņemt tīkotu. Ozolu jaunā saimniece Anna, kas bija mātes cerībās, sēdēja istabā uz gultas un drebēja kā nelabā kratīta. Viņai jau no bērnības bij neizsakāmi bail no pērkona un šīs bailes to neatstāja arī tagad. Nāves viņa nebijās, bet ik pērkona spēriens tai lika nodrebēt pašos sirds dziļumos un pārceļt neizteicamas šausmas. Gribējās skriet bez jēgas, lai nekas vairs nebūtu jāredz un jājūt. Bet tādās reizēs kājas Annai aizvien bij kā sastingušas, ausis dzirdēja katru troksnīti, bet nāsis kāri uztvēra drausmo sēra smaku."

Tā iesākas novele.

Kad Annas vīrs Edgars iet zirgus siet, viņa iet tam līdz, ierauga divus čūskulēnus un nosit. Tālāk ejot ierauga lielo čūsku, ko nosist nav tik viegli. Bet Anna neatlaižas un sit, kamēr čūska pagurst, kamēr tās galva jau sašķaidīta. Tomēr čūskas acu mirdzums liekas vēl spožāks kļūvis. Anna skrien klupdama krizdama pār ciņiem, un viņai liekas, ka čūskas spītīgās acis gailēdamās teiktu:

"Arī tev pašai nāve kādreiz apvīsies kā ugunīga čūska un tad tu neizbēgsi vairs nekur, bet tie, kurus tu dzemdēsi, jau šūpulī gulēs ar nāves ēnu pār seju. Kā apreibusi Anna noslīga sēdu uz ceļa un labu brīdi vairs

neredzēja un nedzirdēja nekā ap sevi".

Tas sagatavo mūs kam baigam, nenovēršamam.

Pirmā nodalījuma beigās otrreiz pārķona negaišs.

"Nakts ārā palika melna kā rudenī un tikai brīžiem spocīgas gaismas pātagas pliuksķēja pa gaisu, kā visi nelabie būtu laukā izjājuši un tagad trenķātu viens otru. Smagie pārķona grāvieni tricināja logu rūtis un slimniece pie katra spēriena sāpīgi sarāvās."

Pārķona negaišs šai novelē ir raksturotājs akords, kas sākumā dod darbības pamatnoskaņu, kuŗa velkas cauri visai novelei un ir arī tās beigu akords. Tas koncentrē, savēlk kopā noveles saturu, piešķiŗ tai lielāku vienību.

Otrā nodalījuma tēlojums notiek pēc vairāk gadiem. Annai jau divi bērni un viņas laime būtu pilnīga, ja tikai pārķonainās vasaras dienās to nemocītu atmiņas par lāstu.

Pamazām sākas jau lāsta piepildījums. Nodalījuma beigās Jānīti sauc baiga balss no upes. Zēns aiz bailēm dreb. Tas liek mums jau ko baigu nojaukt. Rakstnieks sagatavo mūs tālākiem notikumiem pamazām, tā krasāk izceļot lāsta piepildīšanos. "Annai šķiet, ka Jānītis aizgūtnēm grib dzīvi tvert, lai daudz kas nepaliktu nesasteigts".

Dzīves instinkts stiprs, bet liktenis tuvojas neatvairāms.

"....Viņa nopūtās un Lienīti no klēpja neizlaidusi nesa uz istabu. Jānis viens palika tumsā saucot un neviens viņam neatsaucās. Lienīte jau bija gultā, kad viņš izbijies ieskrēja istabā un asaras valdīdams stāstīja: "Kapēc jūs neatsaucāties? Es domāju, ka esat vēl dārzā. Bet viss tik kluss un man kļuva bailes. Viens pie upes lejā mani sauca." - "Laikam tēvs" - Anna mierināja nobiedēto dēlu.

"Nē, tā bija pavisam sveša balss. No mājniekiem neviens tik nejauki nekliedz?" - zēns aizvien vēl drebēja.

"Būs puīši paaušojušies".

"Es puīšus pazīstu, bet tur it kā visa upe kļiedza un ūdens mutē guldzēja".

Trešais nodalījums sniedz tālāku sagatavojumu un nojautu kāpinājumu. Upe izgājusi no krastiem un pārpludinājusi visu apkārtni.

Ja zēns saukts neieradās, tad upe pati nāk ļau tam pakal.

Jānis, kalnā stāvēdams, stundām raugās pārplūdušajā pļavā kā brīnumā.

Tēvs atved Jānim slidas, un tas caurām dienām

dzīvo pa ledu. Mātes sirds baiļu un nemiera pilna. Atnāk pavasaris, sniegs vēl turas, bet upe jau vietām izrāvusi ledu. Vecāki tā nezina, un puika viņiem arī nestāsta, baidīdamies, ka nenoliedz slidošanu. Jānis vairās no ālingiem, brauc tiem ar līkumu apkārt, bet viņam šķiet, ka gaŗas rokas no melnā ūdens tiecas to satvert.

"Kaut tīksmi bija noskatīties, kā ūdens mutuļoja un putodams skalojās gar izdrupušo ledu, tomēr Jānis nekad par tuvu negāja ālingiem. Viņš tos aizvien paturēja acīs, pat muguru lāga nedrīkstēdams tiem uzgriezt. Jo tad viņam šķita, ka gaŗas rokas izstiepjas no melnā ūdens un tiecas to satvert. Tādos brīžos Jānis ātri sviedās apkārt un neizpratnē raudzījās, ka nekā nav un atkal bijušais tikai iedomas. Tad viņš slidoja līdz pakalnei un ilgi sēdēja zemē, raudzīdamies uz upes pusi un vērodams putu nemieru melnajos ālingos."

Nodalījuma beigās baiļu jūtu kāpinājums jau tik liels, ka arī tēvu jau pārņem baigas nojautas. Prombraucot tas sievai piekodina: "To puiku tu labāk šodien uz leju nelaid."

Ceturtajā nodalījumā jūtu kāpinājums sasniedz savu augstāko pakāpi. Jānis noslīkst upē.

Tā tad īsti impresionisks sajūtu notēlojums

dažādās pakāpēs.

Vispirms balss sauc no upes. Pēc tam pati upe iziet no krastiem, nāk zēnam pakaļ. Tad jau gaŗas rokas sniedzas no melnā ūdnes un tiecas Jāni satvert, līdz beidzot tumšā dzelme savu upuri guvusi.

Ar to baiļu jūtu kāpinājuma pirmais posms no-beidzies.

Ozolu saimniece zaudējusi savu vienīgo dēlu un dvēseles mieru, bet ar to vēl nav gana. Čūskas nāk no mežiem un purviem pakaļ Lienītei.

"Jau nedēļām ilgi lietus gāza bez apstājas, dienu un nakti... Ūdenī mirka ne tikai pļavas un ielejas, bet visi apkārtējie purvi bija pārvērtušies par ezeriem. Neviena cinīša vairs neredzēja virs ūdens... Bet lietus vēl aizvien negribēja rīmties, kamēr no mežiem un purviem nebija visas čūskas izdzītas laukā. Kā apmātas viņas bariem uzklīda mājām, ložņāja pa dārziem, līda kūtīs un sakoda lopus, vai arī meklēja patvērumu uz māju jumtiem".

Kad kādu dienu atspīd saulīte. Lienīte ar kaimiņu bērniem skraida pa pagalmu un spēlē paslēptuves. Ozolos čūskas vēl nebija manītas, tāpēc lielie

laida bērniem pilnu vaļu. Rotaļu priekos Lienīte nerudzēja, ka bija pārskrējusi pāri veselam čūsku baram, kas aiz klētiņas piesaulē sildījās. Lienīte nav vairs glābjama.

"Ja Lienīti neizglābsim, tad viņa man būs pilnīgi atriebusies", saka Anna. Tā arī notiek. Lienīte mirst čūsku sakosta. Baiļu jūtu kāpinājuma otrais posms nobeidzies. Bet čūskas lāsts vēl ar to nav galā.

"....Arī tev pašai nāve kādreiz apvīsies kā ugunīga čūska."

Sestais nodalījums tad arī sniedz čūskas lāsta pēdējo piepildījumu, baiļu jūtu trešā posma nobeigumu.

Iestāties rudens nevien vecāku sirdīs, bet arī dabā. Kādu svētdienu Anna ar Edgaru atkal aizgājuši uz kapsētu bērnu kapu kopiņas apraudzīt, uzkopt. Diena karsta. Gaiss gurdinoši tveicīgs. Annai gurst kājas. No pamales ceļas melni, draudīgi negaisa mākoņi.

"Visa pamale bija melna un viņai pāri šaudījās gaismas čūskas".

Abi gājēji steidzas mājup, steidzas pretī nevien negaisam, bet arī neizbēgamam, liktenīgam.

Atgriežoties no kapsētas, Annu nospeļ pērkons.

Nāve tai apvijusies kā ugunīga čūska."Lietus gāza straumēm, un Annai izjukušie mati bija salipuši ap seju un kaklu. Bet cauri tiem Edgars ieraduzīja Annai pār kreiso vaigu sarkanu svītru, kas kā čūska vijās ap kaklu un nozuda zem drēbēm.... Edgars sāpīgi ievaidējās un nokrita ar galvu pār Annas krūtīm, kuņas bija mēmas un nedzīvas".

Tā tad trīs dažādi epizodi, kuņas apvieno irracionālo dvēseles pārdzīvojumu kāpinājums.

Tādu pašu kāpinājumu sastopam arī psihologiskajās novelēs, tikai atrisinājums savādāks.

No psihologiskām novelēm apskatīsim vēl "Miglas svilpes".

Ievads sniedz apkārtnes aprakstu, novelē darbošos personu raksturojumu, Krastiņa kundzes interesi par Braslu. Vidus daļa rāda Braslas jūtu kāpinājumu pret Krastiņa kundzi. Brasla liek uzpost un spodrināt kugi, itkā lielas svinības būtu gaidāmas.

"Diena bija karsta un bez vēja, kādēļ jūra ar debesi saplūda kā zilā tvaikā. Matroži strādāja un paklusu lādēja Braslu, ka tas viņiem šodien liek tādā sutā sautēties un nesaprotamai vajadzībai visu post

un tīrīt. Bet Brasla staigāja smaidīdams un jautru dziesmiņu dudinādams, jo viņš zināja, ko un priekš kā to dara. No pietvīkušā gaisa viņš zināja, ka nakts būs miglota un tad viņš varēs likt klaigāt savām miglas svilpēm, liekot atkliegties kādai, varbūt vēl nemaz neskanējušai svilpei... Braslam šķiet, ka tas līdz šim būtu dzīvojis dziļā kalnu aizā, pār kuŗu tikai šaura strīpiņa debess. Bet tagad tas bija atguvis plašuma sajūtu un jūŗu, kā jaunu, varenu un tikko dzimstoŗu dziesmu."

Nemiers, kas pārjēmis Braslu, mājo arī Krastiņa kundzes dvēselē. Viņas domas un jūtas klusībā kavējas pie Braslas. Dvēselē plaukst mīla pret Braslu, kas taisās izlauzties uz āru.

Kad Brasla liek atskanēt pirmajām miglas svilpēm, viņu neinteresē citu kuŗu atbildes aiz biezās miglas, bet viņa sirds grib saklausīt tepat tuvumā to, kas tai liktu saldi nodrebēt.

Bet svilpei nav atbildes...

Brasla kuŗi ievada ostā, lai nākoŗu nakti atpakaļ braucot viens pats svilpotu un paliktu bez atbildes.

Atrisinājums pavisam negaidīts. Gaidāmās

satikšanās vietā Krastiņa kundzei ar Braslu - saista jo ciešāk Krastiņa kundzi ar vīru, attālinot to no Braslas.

Tos pašus tehnikas pajēmienu Rozīte izlietājis arī komiskajās novēlēs.

Arī te darbības gandrīz nekādas, tik jūtu kāpinājums dažādos posmos.

Jau laikus rakstnieks sagatavo lasītāju, ievada attiecīgā noskaņā, ko pamazām kāpina, lai radītu dziļāku pārdzīvojumu lasītāja dvēselē.

Helma Liepa vēlīgi uzsmaida Jurim Ievam. Viņam liekas, ka tā neviena sieviete līdz šim tam nav smaidījusi. Jurim uz brīdi aizraujas elpa, galva kā apreibusi. Darbā viss iet ačgārni.

Juņa domas dienām un naktīm kavējas pie Helmas. Kādu rītu tas sajemas un pasveicina Helmu.

Nākamā pakāpe - Juris sveicina Helmu roku sniegams un uzrunādams. Tad jau tiek norunāta satikšanās operā, kur Juris domā Helmu bildināt.

Finanču komisijas sēdē Jurim neklājas labi, neveiksme, nepatikšanas. Sagatavo augstākajai neveiksmes pakāpei, tam brīdim, kad Jurim liekas dzīves laime tikpat kā rokā esam, nejaušs, sīks gadījums dod pavisam

citādu atrisinājumu.

Labi izcelta, iepriekš sagatavota augstākā pakāpe.

Operā ieejot Juri zņaudz veste, padusē kaut kas spiež. Attaisno to ar kompōta ēšanu pusdienā.

Un kad jau Juris ir tik tālu, ka veņ muti vaļā, lai teiktu saldus vārdus Helmai, kāda bezbēdīgi skaļa balss aiz muguras to pārsteidz.

"Atvainojiet, direktora kungs, jums lien odere vai apakšveļa laukā."

Juris ķēra ar roku gar sāniem un ar šausmām satvēra kaut ko nokārušos. Tas bija drēbes gabals ar pogām .... Juris steigā uz mugurā palikušās žaketes vestes bij uzvilcis vizītsvārku vestes kreiso pusi, bet labā palikusi karājamies. Tā palēnām viņa noslīdējusi un izkārusies ar oderi uz āru."

Nejaušs notikums, sīkums, samaitā visu dzīvi.

Bez jau minētiem noveļu veidiem Rozītem ir vēl anekdotiskas noveles, kam pamatā anekdots, piem.novele "Jaunavā zaļumos", "Divpadsmit biķeri", "Ar čemodānu" u.c.

Arī te parādās Rozītes spējas noskaņas radīšanā, sajūtas kāpinājumā, veiklā komikas sasprindzinājumā un asprātīgā atrisinājumā. Tās atgādina pastāstu.

Formas ziņā šīs noveles nesniedz nekā jauna, vei-

dotas Bokačio noveļu garā. Tāpēc sīkāk tās neapskatīšu..

Tik daudz par Rozītes noveļu kompozīciju. Tagad piegriezīšos motivācijai, pajēmieniem, ar kuŗu palīdzību rakstnieks sagatavo atsevišķu notikumu ievietošanu attiecīgā darbā, lai tas lasītājam neliktos nejaušs, bet zināmā vietā būtu nepieciešams, vai arī lai saistītu lasītāja uzmanību, ievadītu attiecīgā noskaņā.

Visbiežāk savās novelēs Rozīte izlietājis sagatavotājus motīvus, kas liek nojaust nākamus notikumus, jau laikus lasītāju ievada attiecīgā noskaņā.

Novelē "Veste" tāds sagatavotājs motīvs ir pati veste. Rakstnieks aizrāda, ka to arvien valkā tikai vienu, baltu, raibu vai melnu, bet aizvien tikai vienu. Jo pārāk daudz neizprotamu lietu reizē nedrīkst būt cilvēka tuvumā, tad sirds sāk drebēt un aptumšojas prāts."

Tas sniedz mums pagaidām tikai nojautu par kautko, ko uzzinām tikai vēlāk - Juris Ieva, steigdamies uz operu, apvelk divas vestes, kādēļ, pēc viņa domām, tam izjūk arī visa dzīves laime.

Zināmā mērā sagatavotājs motīvs šai novelē ir arī nepatikšanas finanču komisijas sēdē priekš došanās uz operu.

Novelē "Slogs" sagatavotāji motīvi ir pērkons, Annas

bailes no pērkona, čūskas, baigā saukšana no upes u.c. Nosistās čūskas acis gail Annai acu priekšā kā teikdamas, ka arī viņai nāve reiz apvīšies kā ugunīga čūska un tās bērni jau šūpulī gulēs ar nāves ēnu pār seju.

Šie motīvi rada lasītājā baigas nojautas, kas vēlāk piepildās. Jānītis noslikst upē. Lienīte mirst čūsku sākosta. Annu nosper pērkons.

Bez sagatavotājiem motīviem Rozītes novelēs sastopam arī slēptus motīvus.

Slēpts motīvs ir zināms teiciens vai notikums, kuŗš sākumā nesaprotams, neskaidrs, slēpts, kuŗa nozīme tikai vēlāk top saprotama, skaidra. Šādi motīvi ieinteresē lasītāju, dara saturu interesantu, saista lasītāja uzmanību.

Piem. "Miglas svilpēs" Brasla liek uzpost un spodrināt kugi. Matroži strādā lādēdamies, kādai neizprotamai vajadzībai taisni šodien tādā karstumā tas jādara. Tālāk lasot noskaidrojas, ka Brasla to dara, lai patiktu Krastiņa kundzei.

Slēptus motīvus sastopam arī novelē "Jaunavas zaļumos", kas iesākas šādi:

"Nigella damascena ir neliels krūmiņš smalkām, izrobotām lapām un zilganbaltiem jaunavīgiem, bet jautri

smaršojošiem ziediem. To audzē dobju malās, sēklas izsēj agri pavasarī un tieši uz vietas, kā saka dārznieki, saucot viņu par jaunavu zaļumos."

Liekas, ka rakstnieks šai novelē stāstīs par kādu botānisku brīnumu. Bet tālāk lasot noskaidrojas, ka viņam tā gribas nosaukt trīs jaunavas, kas izbraukušas vasaru pavadīt laukos.

Vēl gribētos pakavēties pie personu raksturojuma Rozītes novelēs.

Izšķir tiešo un netiešo personu raksturojumu.

Tiešais raksturojums vairāk piemērots stāstam, to plašos apmēros sastopam, piem. Apsīšu Jēkaba pirmajos stāstos. Rakstnieks pats pastāsta, kāda zināma persona izskatās, kādas viņai piemītošas īpašības un īpatnības.

Citēšu doc. K. Kārklīņa domas par tiešo raksturojumu:

"Autors pats ceļ jaunu raksturu priekšā un nosauc tā īpašības. No vēsturiskā viedokļa šī metode ir vecāka par otru, mākslinieciskā ziņā mazvērtīgāka par to un sniedz maz darba lasītāja fantāzijai. Tomēr tā ir skaidra un īsa. Tāpēc to bieži lietā arī ievērojami rakstnieki, it īpaši raksturojot blakus personas, kam autors nevar ziedot daudz laika un kam tomēr jābūt pietiekoši skaidrām. Arī svarīgas personas tēlojot, rakstniekam bieži

nepieciešams tiešais raksturojums, lietājot to par palīga līdzekli, lai netiešā ceļā iegūtu portreju vēl reiz autentiski apstiprinātu ".

Novelē "Spogulis": "Jaunais advokāts Zāle bija slaida auguma un veselīgu miesas krāsu. Viņa gludi noskūtais sejs bija ciets un enerģisks, kā saulē un asos vējos rūdīts. Augsto un plato pieri ieslēdza tumšas matu cirtas, kas viņam piešķīra gaišu izskatu. Balss viņam bija stingra, kaut diezgan maiga, lai viņa valodā ar pievilcību klausītos..."

Netiešais raksturojums liek personai pašai sevi un savas īpašības parādīt vārdos un darbos.

Par netiešu raksturojumu doc. K.Kārkliņš saka šādi:

"Raksturs rodas lasītāja acu priekšā. Tas parādās raksturiskā darbībā, tas izpaužas vārdos, vaibstos, žestos, darbos, kas tam tipiski, kam simboliska nozīme. Netiešo metodi tagad uzskata māsklinieciskā ziņā par vērtīgāku nekā tiešo. Un tāda tā arī ir".

Rozītes novelēs vispār nesastop plašus personu raksturojumus, jo tas, kā jau minēju, nesaietas ar noveles pamatnoteikumiem. Reizēm gan noveles sākumā pastāsta dažas raksturīgas īpašības, piem. novelē "Vecais Kazulis":

"Rīgas nomalēs uz tirgus laukumiem vai dzertuvēs, bet visvairāk pārdaugavā, Jelgavas kaltā ceļa tuvumā bieži var sastapt veco Kazuli. Cepure viņam vienmēr uzmaukta dziļi uz acīm, bet nodriskātais mētelis līdz kaklam aizpogāts. Gandrīz visi nomaļnieki jau viņu pazīst un apsveicinās kā veci draugi".

Daudz labāk Rozītem tomēr patīk netiešais raksturojums, kas rāda tēlojamās personas sarunās, dažādās situācijās, attieksmēs pret citiem cilvēkiem. Un to Rozīte izdara meistariski. Ar maz dialogiem un situācijām tas padara tēlojamo personu lasītājam uzskatāmu, rāda šo personu iekšējos pārdzīvojumus, kas novelē galvenais.

Piem. "Miglas svilpēs" sākumā nedaudz vārdos apraksta galvenās personas, kapteini Braslu un Krastiņa kundzi. Vēlāk liek tām pašām sevi, savus iekšējos pārdzīvojumus parādīt.

"Ko jūs, Braslas kungs, tik baigi svilpojat, es ne par ko vairs nevaru aizmigt", viņa saka un sejs tai tiešām ir bāls.

"Likteņus, kundze, es modinu, snaudošos likteņus.."

"Kas tās jums par kartēm?"

"Tur, kundze, atzīmēti drošākie un arī bīstamākie

jūras ceļi. Raugat, pa šo var izbraukt, bet ja mēs nokļūtu uz šī, tad mēs nekad vairs krasta nerasniegtu. Es pa viņu kādreiz esmu braucis un tādēļ krasts no manis tik ļoti bēg. Uzsvilposim atkal un tad jūs klausāties atbildi tālumā aiz miglas", teica Brasla, likdams svilpei skaudri noskanēt. Marta viegli nodrebēja un gandrīz vai elpu aizturējusi gaidīja atbildi. Bet tanī mirklī ienāca Krastiņš un viņa sejā bija īgns nogurums.

"Es atbildes nedzirdēju", sacīja Marta un jautājoši pavērās uz Braslu.

"Bet es dzirdēju veselas divas: vienu - tuvu, otru - tālu", runāja Brasla, ietverdams Krastiņu pētošā skatā.

Novelē "Veste" par Juri Ievu autors pasaka tikai tik daudz, ka viņš ir taupīgs un tā nodarbošanos. Pārējās Juņa īpašības liek mums vārdos un darbos uzzināt.

No sarunas ar Helmu redzam Juņa Ievas vientiesību un to, ka viņš ļoti augstās domās par sevi.

"Labrīt, Liepas jaunkundze. Šodien pavisam priecīgs rīts!"

"Jā, nevar žēloties", Helma samulsa, bet tūliņ attapusies, piebilda: "Ar ko man tas gods?"

"Savādi, ka jūs mani vēl nepazīstat. Mēs taču gandrīz ik rītus satiekamies".

"Tas tiesa, bet man nav bijusi laime ar cienīto kungu iepazīties", Helmas vārdos skanēja aizturēti smieklī.

"Esmu direktors Juris Ieva", viņš gandrīz skumji teica.

"Ļoti patīkami, direktora kungs! Turpmāk būsīm pazīstami". Helmas acīs iedzirkstījās nerātņības liesmiņa. Viņa sniedza roku un aizsteidzās....."

Juris par Helmu uzzinājis visu iespējamo, bet viņa pat nezina, kā to sauc un kas viņš ir. Apmierina sevi ar to, ka Liepas jaunkundze to iemīļojusi viņa paša un nevis augstā stāvokļa dēļ un savā vientiesībā priecājas par viņu jau kā par savu nākamo dzīves biedri.

"Vienu citu rītu Juris atkal apturēja Helmu, censdamies būt brašs un pārgalvīgs.

"Labrīt, Helma.... Helmas jaunkundze?" Juris sauca un pats tūliņ sevi pārlaboja.

"Labrīt, direktora kungs!" Helma sarāva uzačus, un viņas laipniem vārdiem bij etiķī izmērcētu piparu piegārša. Bet Juris to nemanīja, jo monopola tabaka sargāja no visa cita. Viņš nolemj Helmu bildināt.

Nedaudz lapaspusēs Rozīte devis tik uzskatāmu labsirdīga, vientiesīga vecpuiša tipu, ka mēs redzam

viņu ejam, kustamies, darbojamies, dzirdam to runājam, nopūšamies.

Novelē "Jaunsaimnieks" ar nedaudz rindiņām itkā garāmejot pieskaņas vecajam Pelašķim un Pelašķiņei, bet šie pāris teikumi ir tik raksturīgi, ka rāda mums īsta latviešu darba rūķu tipu, kas iet, strādā līdz savai pēdējai stundiņai un nomirst ar domu par darbu uz lūpām.

"Kādā lietainā novembra dienā Pelašķis rijā mala linus un viņu uzreiz pārjēma tāds nespēks, ka tas tikai ar mokām līdz istabai nokļuva.... Vēl gultā guļot viņam sirds sāpēja, ka izkaltušos linus nevarēja šodien izberzt. Līdz rītam tie būs atlaidušies un rijas krāsni vajadzēs kurt atkal. Sieva viņu izbāra, ka tas plēšoties kā traks un nu būšot pārrāvies. Bet tas bija rūpju un līdzcietības pilns rājiens, kuŗš nevis aizkaŗ, bet atvieglo sāpes...

"Lai nu stāv lini, samalsi rītu, parītu!"

"Nesaki vis, būs grūta kulstīšana, paliks spaļi iekšā".

"Diezgan savā mūžā esi strādājis," noteica māte un steidzās uz kūti, jo ārā jau satumsa vējaina rudens nakts. Vecais Pelašķis vairs nedzirdēja sievu izejam. Viņš pats izgāja pa tām durvīm, kuŗas veras tikai uz vienu pusi".

Rozīte dziļi tvēris šo raksturu. Darbs latviešu dzīves pamats, bet šai smagajā darba ikdienā paceļas latviešu zemnieka dvēseles cēlums, kas neizpaužas skaļos vārdos, bet darbos, skatā, rokas glāstā.

".....arī viņam ik dienas uzmācās domas, ka Pēters vairs nepārnāks. Bet viņš no mātes to slēpa un tādēļ labāki izvairījās no atbildes.... Sieva salaboja pagalvi un viņš pašam tīri nemanot noglāstīja tai roku. Viņi uzlūkoja viens otru apdzisušas mīlestības un kopējās dzīves gaitās iegūtās draudzības pilniem skatiem, kas abiem kļuva valgi no klusās bezvārdu sirsnības".

Par Pelašķieņi kādā citā vietā lasām:

"Trauki skanēja tumsā, kad Pelašķene tos svaidīja, un it kā sacentās ar aizkaitināto graudinieci, kuŗa reti runāja saimniekam pretī. Bet kad runāja, tad arī tā, ka nākošu gadu vajadzēja meklēt citu vietu. Ar tagadējo saimnieku šī bija pirmā saķeršanās septiņos gados un viņai vajadzēja aizstāvēt savu slimo vīru."

Un man liekas, ka arī Pelašķieņi mēs pazītam.

Tikpat veikli un meistariski tēlots šai novelē arī pats jaunsaimnieks Pelašķis, Ozols, Anna.

Bet, kā jau minēju, noveles nolūks nav lasītājam rak-

sturu bagātību priekšā celt, bet gan rādīt tēlojamo personu dvēseles stāvokļus. Tāpēc arī bieži vien Rozītes novelēs darbojošās personas savā būtībā un darbībā ir tādas, kas nepārliecina, piem. Alma novelē "Pēdējā tikšanās", Anna novelē "Slogs".

Sievietēs Rozīte nerāda nekā liela, cēla. Tās ir bez garīga līdzsvara, bez dvēseles dziļuma, nevarīgas, raudulīgas, neapvaldītas, bez sievišķīga maiguma u.c.

Pie netiešā raksturojuma pieder arī dabas skati un iekšienes notēlojumi, kurus Rozīte izlietājis savos darbos.

Iekšiene.

Lai raksturotu noveles personas, Rozīte dažreiz tēlo telpu, kurā tās atrodas. Iekšienes apraksts met gaismu uz personām, kas tanī mīt. Raksturīgu iekšienes aprakstu sastopam novelē "Bijušais". Tanī tēlota kāda vecpilsētas kafejnīca, kas savā laikā Rīgā bijusi visgreznākā. Tagad šī kafejnīca ir apkvēpusi, nodilusi un satumsusi. Šinī kafejnīcā no dienas dienā pulcējās bijušās dzīves vadoņi, kas tagadējā dzīvē kļuvuši par bezspēcīgām ēnām. Pelēka, drūma ir kafejnīca, pelēki, drūmi ir arī tās iemītnieki, apmeklētāji. Tā kafejnīcas iekšienes notēlojums met gaismu uz tās apmeklētājiem.

Dabas skati.

Novelē "Slogs" noskaņas pastiprināšanai izlietāts pērkona negaiss. Noveles beigās rudens harmonē ar Annas un Edgara dvēseles noskaņām. Arī tur viss drūms un kluss, kā pēc bargas rudens salnas.

Novelē "Pēdējā tikšanās" Pēterim aizbraucot tumsa, sniega putenis. Kad Alma iet vīra kapu atrakt, lai to vēl reiz redzētu, noglāstītu tam matus, aizspiestu acis, nakts tumša, melna kā ogle, biezi mākoņi sedz zvaigznes u.c. Nakts dvēselē, nakts visapkārt.

Reizēm personas raksturojums zināmā mērā ietverts jau arī tās nosaukumā.

Pūpēdis /novele "Prece"/ ir vāja rakstura cilvēks, ar ko darba devējs un sieva rīkojas kā patīk. Viņš ir tiešām kā pūpēdis. Kad dzīves smagums tam stiprāk piešķaņas, izkūp kā pūpēdis gaisā, atstājot aiz sevis tik tukšu čaulu.

Roga /novele Kristaps Roga/ līdzīgs labības rogai. Nav viņā vairs nekā paliekama, nekā, kas varētu augt un augļus nest.

Krūms /novele Pelikans/ ir arī tikai kā krūms, nav izaudzis par koku, kas dzīvē spētu noturēties līdzsvarā.

Šo pajēmienu sastopam jau Neikēna un Apsīšu Jēkaba

darbos, Neiķena Tēraudiņš, Apsīšu Jēkaba Blāķis u.c.

Nevien tēlojumā, bet arī tematu izvēlē Rozītem piemīt impresioniskas īpatnības.

19.g.s.otrā pusē impresionisma teorētiķi uzsvēra, ka mākslas darbu forma esot pret saturu vienaldzīga. Tādēļ vienalga, vai tēlo enģeļa vai kāposta galvu.

Tā arī Rozīte raksta par visu: dzīvību un mironi, dievmātes roku un raganu krogu, cepuri un vesti, spoguļi un matadatu, jaunkundzi un teļu. Visvairāk tomēr Rozīte tēlo mūsu nesenās pagātnes celvēkus.

Visas Pāvila Rozītes īpatības saskaņojas rakstnieka dvēselē un izaug no tā impresioniskās tehnikas.

Nobeidzot šo Rozītes darbu uzbūves apskatu, jānožēlo, ka tik agri šķīries no mums atkal vien no tiem, kas bija spējīgs kuplināt latviešu literātūru ar vērtīgiem pieminekļiem.

Izlietātie materiāli:

P.Rozītes "Miglas svilpes, "Krāces",
"Mezgli", "Portrejas",

Bokačio "Dekameron",

Mopasana "Slokas stāsti",

Čehova un Kellera noveles,

Doc.K.Kārkliņa "Dažādi literāri virzieni",

"Blaumaņa noveļu uzbūve",

"Apsīšu Jēkaba stāstu tehnika",

H.Ponga "Die Moeglichkeiten des Tragischen
in der Novelle".